Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!
ФРАНЦІШАК БАГУШЭВІЧ

наша слова

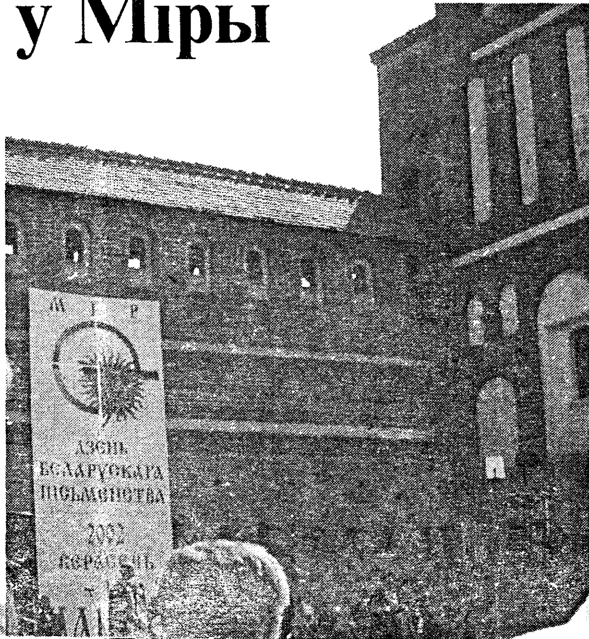
Газета выходзіць з сакавіка 1990 года — № 34 (573) — 4 ВЕРАСНЯ 2002 г.

Дзень беларускага пісьменства і друку ў Міры

1 верасня ў Міры адбылося свята беларускага пісьменства і друку. Свята ладзіцца ўжо ў дзевяты раз. Фактычна свята беларускага пісьменства і друку за гэтыя гады паступова вылучылася ў ранг галоўнага нацыянальнага свята Беларусі. Гэта ў прынцыпе і лагічна ў краіне, дзе галоўны нацыянальны герой, імем якога названа галоўны праспект сталіцы, не цар, не кароль, не палкаводзец, а першадрукар.

Пасля пасадкі Саду Малітвы і святочнай літургіі ў Мірскай Свята-Троіцкай царкве, якую адслужыў мітрапапаліт Філарэт, свята перамясцілася пад сцены Мірскага замка.

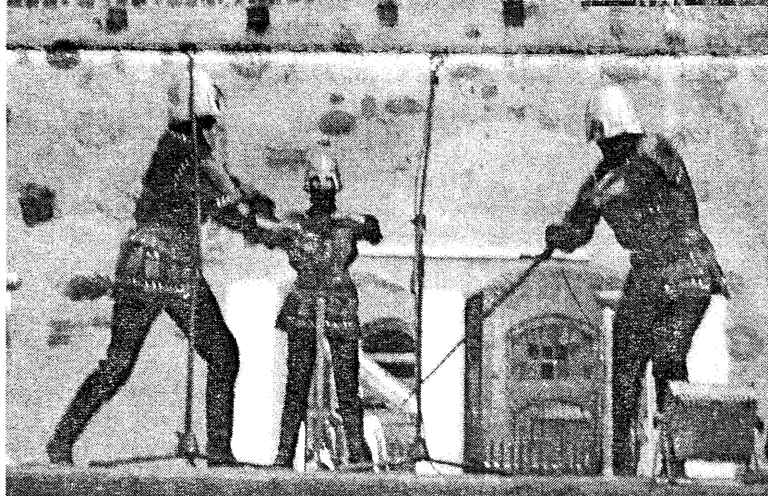
Высокую ўрадавую дэлегацыю на свяце ўзначальваў прэм'ер-міністр Рэспублікі Беларусь Генадзь Навіцкі. Прэм'ер як бы падаў прыклад зачытаўшы прывітанне прэзідэнта і выступіўшы на добрай беларускай мове. За ім па-беларуску прамаўлялі і міністры, і старшыня Гарадзенскага

Галоўная сцэна

аблвыканкаму і старшыня Карэліцкага райвыканкаму, і, нават, мітрапаліт Філарэт пачаў і скончыў сваю прамову па-беларуску, хоць у сярэдзіне і перайходзіў на рускую мову.

Мастацкая аздоба свята была надзвычай багатай і разнастайнай. Літаратурную аснову з гісторыі Міра метадычна перамяжаў уток то з рыцарскіх танцаў, то з эстрадна фальклёрных нумароў гуртоў "Гуды", "Крэсіва", "Госціца" ды інш., то з выступу паэтаў. На мірскай сцэне адзначыліся ўсе рэдактары холдынгавых выданняў.

Рыцарскі танец

Побач са сцэнічнай пляцоўкай паказвалі сваё майстэрства коннікі спортшколы аграфірмы "Ніва" з вёскі Дворышчы Лідскага раёна.

Выступае гурт "Крэсіва"

Коннік з Дворышчаў на свяце ў Міры

Адбыліся паказальныя баі рыцараў клуба "Унія "Меч і крумкач" з Менска.

Паводле афіцыйных звестак у свяце прынялі ўдзел 20-25 тысяч чалавек, пры колькасці насельніцтва ў самім Міры каля 2,5 тысяч чалавек.

Тутэйшыя жыхары святам задаволеныя, дакладней не так святам, як тым добраўпарадкаваннем пасёлка, якое папярэднічала святу. З пасёлка зрабілі цацку ў поўным сэнсе гэтага слова. Такім дагледжаным Мір не быў, мабыць, і ў часы Радзівілаў.

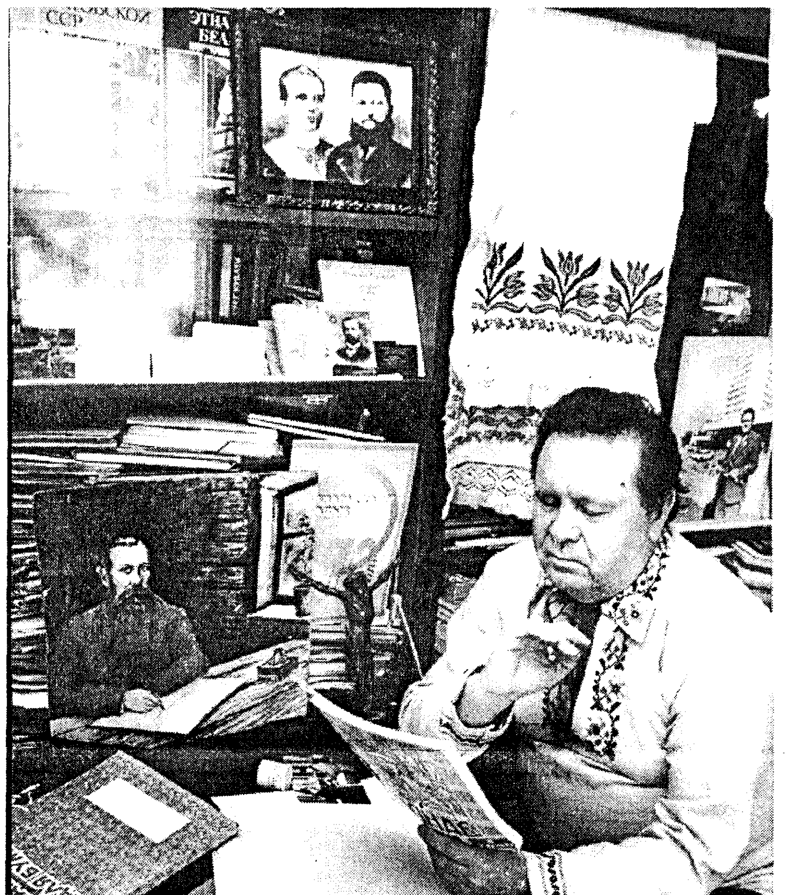
Яраслаў Грынкевіч.

На свяце беларускага пісьменства і друку арыштоўвалі беларускія газеты

На свяце беларускага пісьменства і друку ў Міры супрацоўнікамі міліцыі былі затрыманы дзве актывісткі ТБМ імя Ф. Скарыны за распаўсюджанне газетаў ТБМ "Наша слова" і "Новы час". Асабліва незадавальненне міліцыянтаў выклікаў № 31 "Нашага слова" з рэпартажам з Зэльвы. Былі канфіскаваныя некалькі нумароў "Нашага слова" і два пакункі "Новага часу". Сябры ТБМ былі дастаўлены ў пастарунак, дзе на іх былі складзеныя пратаколы. Па просьбе затрыманых іхнія прозвішчы пакуль не падаём.

Яраслаў Грынкевіч.

Уладзіміру Содалю -- 65

13 верасня спаўняецца 65 гадоў з дня народзінаў беларускага пісьменніка, даследчыка гісторыі беларускай літаратуры, сябра рэдкалегіі газеты "Наша слова" Уладзіміра Содаля.

Рэдакцыя газеты, Сакратарыят ТБМ шчыра віншуюць спадара Уладзіміра з днём народзінаў і жадаюць доўгіх плённых гадоў на карысць Беларусі.

(Матэрыял пра У. Содаля чытайце на ст. 2.)

У Саюзе беларускіх пісьменнікаў

20 жніўня старшыня СБП В. Іпатава прыняла ўдзел у паседжанні т.зв. аргкамітэта па падрыхтоўцы з'езда, які ўзначальвае дырэктар Інстытута літаратуры У. Гніламёдаў. Падкрэсліўшы, што не прызнае паўнамоўтваў "аргкамітэта", яна звярнулася да прысутных, як да сваіх калег – пісьменнікаў з прапановай не ствараць крызісную сітуацыю і пайсці на легітымны з'езд, які прызначаны на 24 верасня ў Доме літаратара.

Характэрна, што "новы", холдынгаўскі ЛІМ падаў гэтую інфармацыю вельмі своеасабліва, змясціўшы яе прозвішча ў канцы інфармацыі толькі як "прысутнай" і не абазначыўшы В. Іпатаву, як старшыню творчага саюза, хаця яна прысутнічала там толькі ў гэтай, службовай, якасці, адзначыў, што справаздачны даклад, які так ўпэўнена аб'явілі "аргкамітэтаўцы", будзе магчымым толькі па рашэнні Рады. Дарэчы, за друкаванне анкеты, якая таксама змешчана ў гэтым жа ЛІМе, галасавалі толькі пяць з пятнаццаці прысутных. Але гэта не надта бянтэжыць У. Гніламёдава і яго каманду – яны абазначылі мэту з'езда: змясціць старшыню і накіраваць СБП на тое, каб "дапамагчы Прэзідэнту, кіраўніцтву рэспублікі адстаяць нашу дзяржаўнасць."

У СБП штодзень дзяжураць сябры творчага саюза, беручы на сябе нялёгкія арганізацыйныя клопаты і дапамагаючы кіраўніцтву. Сярод "валанцёраў" У. Конан, Я. Янушкевіч, М.Кенька, М. Яфімава, Н. Галіноўская, У. Мехаў і іншыя пісьменнікі..

Ідзе праца над змяненнямі Статута творчай арганізацыі, якія будуць прапанаваныя на з'ездзе з мэтай прывесці Статут у адпаведнасці з новымі рэаліямі жыцця СБП.

* * *

В. Дашкевічу.

У часопісе "Крыніца" - першым за Вашым подпісам – была надрукаваная мая нататка пра Марыю Вайцяшонак.

Я здавала яе рэдактару Л. Галубовічу даўно і забылася на яе з-за ўсіх мітрэнтаў з СБП. З Вамі, незаконным рэдактарам часопіса (паколькі Вы не былі зацверджаныя Радай творчага Саюза, заснавальніка гэтага выдання), супрацоўнічаць я не збіраюся. Таму прапаную ганарар за гэтую нататку (калі тут яшчэ яны выплочваюцца), пералічыць на рахунак Таварыства беларускай мовы. А менавіта - №3015212330014 у МГД АТ "Белінвестбанк" г. Менска, код 764.

В. Іпатава.

Сандаль – Сальто – Содаль... (Гадамі не стомлены)

Вандроўкі па ўспамінах, легенды, якія захаваліся сярод жыхароў Вязынкі, Мігаўкі, Радашковічаў ды прылеглых да іх вёсак пра знакамітыя постаці Янкі Купалы, Браніслава Тарашкевіча, Аляксандра Уласава, звялі на маім лецішчы Уладзіміра Содаля і мяне. Адсюль на равэрках яны пачыналіся. Але аднойчы вандроўка затрымалася...

Нейк раптоўна навокал усё сціхнела. Сціх птушыны гоман у сумежным лясочку ды піскат дзетак рудахвосткі, што знайшлі прытулак пад страхой майго садовага доміка. Дождж паліў, як з вядра. Сама сабой пачалася гутарка пра жыццё-быццё.

-- Шэсцьдесят пяць гадоў майго жыцця, -- гаворыць Уладзімір Содаль, -- прайшло так хутка, так імгненна, быццам з дзяржавай у карты прагуляў...

Нарадзіўся ён у 1937 годзе ў вёсцы Мормаль, што на Жлобіншчыне, гадаваўся з сястрычкай без таты. Згадваецца такі эпізод: 1941 год... чатырохгадовы хлапчук бяжыць за палутаркай і надрыўна, аж кошкі душу дзяруць, крычыць: "Татачка, а татачка! Вазьмі мяне з сабою!", -- валіцца ў дарожны пясок, а машына павезла тату далей – на вайну, адкуль ён ужо не вернецца.

Тата яго Ілля быў майстар на ўсе рукі: каваль, механік. О, колькі ён людзям адрамантаваў, наладзіў тагачаснай бытавой ды гаспадарчай тэхнікі, рознага іншага рыштунку. Дзед Павел калісці меў уласную млынарню з паравой машынай, за што ён, а з ім ягоныя дзеці і трапілі ў няміласць да ўлады. І млын надоўга замоўк. Не маглі запусціць. Гэта і вымусіла вярнуць Іллю з ГУЛагу. Ён быў такі знясілены, што на ганак ногі перастаўляў з дапамогай рук. Адпаілі калгасным малачком... Не забыліся на ўсё тое добрае, што зрабіў Ілля для вяскоўцаў. Гадаваўся Уладзімір на яго аўтарытэце. Бывала, збяруцца суседзі і расказваюць, які быў залаты чалавек ягоны тата..., і гэта рабіла вялікі ўплыў на далейшае фармаванне яго, як асобы.

Вайна знявечыла жыццё і самога Уладзіміра. Дзеці знайшлі нейкую, пакінутую пасля баёў рэч, пачалі разглядаць, падышоў Володзя. Прагучаў выбух..., і на ўсё жыццё свет для Содаля памерк напалову – слепата на адно вока.

- З вайны я такога страху не вынес, што маю зараз ад убачаных кадраў па тэлевізіі з чачэнскіх рэпартажаў. Расійскі салдат нагой выбівае дзверы і кідае без развагі гранату. А там жа мо дзеці ці цывільныя? Немец не заўсёды такое рабіў. Мы жылі дзевяць месяцаў між франтоў: савецкага і нямецкага. Але такога не было. Кожны дзень па дзве – тры праверкі, але гранат у нашы сховы не кідалі. Па тэлевізіі мы толькі бачым: чачэнцы – бандыты. Але ніколі не паказалі іх культуру, літаратуру, мастацтва, жыццёвы ўклад. Быццам дзікі народ...

Жаданне да пісьменніцтва ўзнікла з аднага выпадку ў школе. Анойчы дырэктар сказаў: "Калі не заплаціш за вучобу то ў школу не прыходзь!" Плаціць не было чым. Было крыўдна, і ён піша ліст у Менск, у якім выказвае сваю крыўду, апавядае пра лёс сям'і. Прыйшоў станоўчы адказ. Было прыемна адчуць перамогу і ўбачыць друкаванае сваё імя, прозвішча. З гэтага і пачалося яго ліставанне, карэспандаванне з газетамі. Пасля школы працаваў фінінспектарам, быў сакратаром калгаснай камсамольскай арганізацыі. Аднага разу мясцовае кіраўніцтва папракнула, маўляў, пішаш, крытыкуеш у занядбаласці культуры, узяўся б ды паказаў, як трэба развіваць гэтую культуру. І Уладзімір стаў адначасова і загадчыкам клуба. Шмат каго з моладзі пасцягваў з печы, каб адрамантаваць, упарадкаваць клуб – гэты агмень вясковай культуры. За зарobленыя грошы набылі розныя музычныя інструменты. Аднак адміністрацыя не забяспечыла ахову клуба, таму клубную маёмасць неўзабаве скралі, а загадчыку суд прысудзіў за ўсё заплаціць. Такое стрываць, сапраўды, было крыўдна. Яно вымусіла Уладзіміра пакінуць родныя мясціны і з'ехаць аж у Мурманск. Працаваў там на вайсковым сударамонтным заводзе рознарабочым, токарам, электрыкам. Кіраваў электрычнасцю усяго прычала. За частыя рамонт італьянскага паравога крана, які зваўся "Сальто", атымаў такую ж, ужо другую мянушку. Раней, пэўна за сугучнасць з прозвішчам менавалі – "Сандаль". Вялікага здабытку ў Мурманску не атрымаў. Але успамінае ўсе з дабрынёй. Ягоныя паплечнікі, фактычна выцягнулі юнака з траншэяў, якія ён, як якісь зэк, там напачатку капаў, далучылі да больш кваліфікаванай працы, а потым скіравалі на вучобу. Абраў Уладзімір Менск. Педінстытут, філалогію. Такі факультэт абраны невыпадкова – цягнула, вабіла да роднага слоўка. Неўзабаве ажаніўся, перайшоў на завочнае навучанне. Працаваў настаўнікам у Астрашыцкім Гарадку ў школе дзіцячага санаторыя, дзе дзеці былі з усёй Беларусі. Ах якія ж дзеткі былі цудоўныя, ні на крок ад яго. Бо вельмі ж неяк неардынарна настаўнік вёў урокі – па – свойску. Яго было цікава слухаць як на ўроках, так і па-за імі. Нават зацятыя гультаі былі зацікаўлены праз яго да ведаў. А калі паклікалі працаваць на тэлебачанне дык дзеці, развітваючыся, гаварылі што тут, у школе, ён значна больш мог прынесці карысці Бацькаўшчыне, чым на той тэлевізіі.

-- Ніколі і ніхто – ні мае настаўнікі, ні блізкія і родныя – не думаў і не гадаў, што я буду калі-небудзь філолагам. Не падаваў вялікіх надзей, нават у першым класе пісаў не як усе: злева ўправа, а наадварот А вось думку сваю меў; мог добра выкласці на паперы хоць і з граматычнымі памылкамі. Школу скончыў пасрэдна, слаба падрыхтаваным, асабліва па рускай мове. Была цяга да творчасці, любоў да ўсяго беларускага..., -- успамінае Уладзімір.

Уладзімір Содаль. Пяшком па гісторыі.

Не парывае даследчык сувязі з сваёй роднай вёсачкай. Часам наведваецца туды і абавязкова зазірне на акопы: як яно там? Ці ўсё зарысло, ці ўсё абсыпалася, загаілася? Помніцца, у адным з іх хаваліся з матуляй ад бамбёжкі нашымі самалётамі, а туды заскочыў немец з кулямётам, пастрачыў у самалёт, выскачыў і пабег некуды, а іх і пальцам не крануў і гранаты не кінуў, і з кулямёта па іх не даў чаргі. Успамінае Уладзімір з пякельным болем у душы, як яму зусім нядаўна прышлося перажыць пакуты падчас святкавання юбілею сваёй вясковаай школы, здзекліва, бяздушнасць мясцовых ахоўнікаў правапарадку, затрыманне і знаходжанне родных і яго самага ў пастарунку пасля невялічкага святочнага застолля. Раніць яго душу, як і многіх сумленных самаадданых сыноў Бацькаўшчыны, сённяшнія падзеі: знікненне вядомых палітыкаў, выціскненне з працы нацыянальна свядомых супрацоўнікаў, выгнанне з ужытку ў дзяржаўных СМІ асобных слоў, скарачэнне беларускамоўнага навучання, звужэнне роднага моўнага асяроддзя. Жахліва назіраць як, разганяючы мірных дэманстрантаў, служкі рэжыму ганяюцца па падворках, валакуць, б'юць дручкамі грамадзян, моладзь. Нечым усё гэта нагадвае яму фашыстоўсія аблавы з часоў вайны.

- То тож былі фашысты! А гэта нібыта свае сваіх. У галаву гэта ўсё не ўкладваецца. Сумна і прыкра, што гэта ўсё робіцца ў такой паэтычнай краіне, як Беларусь, - гаворыць Уладзімір.

Скончыўся дождж. Выглянула сонейка і мы паспяшаліся да вандровак, прадоўжыўшы ўспаміны ў дарозе. Нялёгка дастаецца Уладзіміру кожная крупінка ведаў пра таго ж Уласава, пра якога – яго будучая кніжачка. А выдаваць іх зараз стала значна цяжэй. І Уладзімір не чакае нейкай дапамогі ад дзяржавы – выдае іх за свой кошт. Аж восем уласных пенсій летась адарваў ён ад сямейнага бюджэту на кніжачку "Фальварак Карпілаўка" пра беларускага пісьменніка, байкапісца А. Лявіцкага (Ядвігіна Ш.).

- Што грошы, грошы, як вада..., а кніжачка застанецца, - блаславіла такімі словамі яе выданне яго маці Саня.

- Нізка ў ножкі павінен пакланіцца Уладзімір сваёй жонцы Клары. Гэта дзякуючы яе анадумніцтву, усведамленню важнасці яго працы для Радзімы ён, хворы чалавек, гойсае па наваколлі Радашковічаў і іншых мясцінах Беларусі, адкладваючы пакрысе грошы на чарговую кніжачку. Дыябетык, з ім заўжды лекі, вада. Ён ніколі не сказаў мне, што яму цяжка. Два гады накручваем па равэрках мы з ім штодзённа па добрых паўсотні кіламетраў у пошуках сведкаў жыцця Аляксандра Уласава ці звестак пра Янку Купалу, Браніслава Тарашкевіча. Менавіта спазнанне гэтых постацяў робіць Уладзіміра глыбока перакананым у праваце свайго жыццёвага крэда, абранага ім яшчэ ў маленстве. Гэта ён напрыканцы васьмі-дзесятых гадоў першы. параіўшыся з жонкай, з дзецьмі, з сваімі роднымі, падпісаў ліст у ЦК КПСС аб занядбанні нацыянальнага жыцця на Беларусі. І гэта на фоне, калі ягоныя настаўнікі, і нават аўтары самога ліста не адважыліся паставіць свае подпіса пад тым зваротам...

Мне цікава і прыемна з ім. Нагаворышся, выгаварышся ўдосталь. Я яму дапамагаю ў распытванні сведкаў. Але ж, во дзіва, гэтых сведкаў, як нехта падсылае. Мы іх ніколі не шукалі. Заязджаем у вёску Дзікшняны, пытаемся ў жыхароў з першае хаты, ці ведае хто тут пра Мігаўскага пана. Падказваюць аднавяскоўца Яблонскага, тата яго парабкам быў там. Выязджаем на вёску і тутачкі сустрыкаем яго. Такое надаралася ў кожнай вёсцы. Што ні выпадковая сустрэча, дык абавязкова грапная.

... Уладзімір, як той клешч ці п'яўка, упіваецца ў сведку. Пакуль усё неабходнае не высмакча - не адпусціць. Аднойчы так захапіўся, што атрымаў моцныя сонечныя апёкі, не б сысці ў цянёк. Помніцца, некалькі разоў заязджалі да незгаворлівай дзевяностачатырохгадовай бабусі Веры ў Дзікшняны. Калі не прыедзеш, усё корпаецца ў агародчыку пра свой век казала: "Ад серады – дваццаць тры." Пра якую Уладзімір Ільіч казаў: "Я б слухаў яе ўсё роўна, нават калі б яна гаварыла абы што. Мне цікава чуць яе самабытную мову, яе слоўкі".

Непадалёк ад Мігаўкі над намі пасунуліся хмары. Зноў запахла даждём. І Уладзімір кажа: "Вось у гэтым месцы калісь ішоў з Аляхновічаў, завітаўшы да Уласава, у сваю Карпілаўку Антон Лявіцкі і яго спаткала вялікая навальніца. Пра гэта ён згадвае ў сваіх нататках. Цікава, што адчуваў, думаў ён пры гэтым?"

А тут як гахне пярун амаль пад самыя ногі ды давай біць то злева, то зправа. Ад праліўнога дажджу схаваліся пад нейкі куст бэзу. Як высветлілася, тут некалі стаяў прыдарожны крыж. Вось і нам выпала адчуць тое, што некалі адчуў пачынальнік беларускага рамана – прамоклі да рубца.

Пасля спатканняў з людзьмі, якія сёння жывуць, а заўтра ужо можаш не спаткаць – вельмі старыя, іхніх успамінаў, мне дома ўжо лежачы ў ложку шмат думаецца, перажываецца пра пачутае. Доўга не ўдаецца заснуць і здаецца быццам патрывожаныя душы рэпрэсаваных, незаслужана забытых даўно сышоўшых у нябыт тоўпяцца тут, побач, як бы хочуць выказаць нейкія таямніцы, знесеныя імі ў магілы. Уладзімір Ільіч Содаль вяртае з забыцця рэпрэсаванага ў 1939 годзе Аляксандра Уласава, таго самага, які адчыніў у Радашковічах першую беларускую гімназію, рэдактара газеты "Наша Ніва", з якой пачаўся нашанiўскі перыяд беларускага Адраджэння. Пра яго ніводны спатканы сведак не выказаў нічога кепскага, благога, больш таго, некаторыя ўспамінамі з слязьмі на вачах, а адна вельмі старэнькая бабулька з вёскі Пецюлі, цяжка хворая з болем у галосе толькі і змагла вымавіць: "Ён быў за нас, каб наша Беларусь была незалежная".

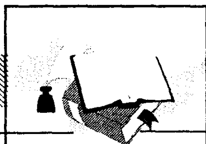
Больш 30 гадоў аддаў Уладзімір беларускаму тэлебачанню, на якое ён не мае зараз права нават зайсці. Быў рэдактарам тэлечасопіса „Роднае Слова; кіраваў некалі студыяй "Ліцэй". Ім створаны сотні перадач і кінасюжэтаў пра знакамітых людзей, патрыярхаў беларускай культуры, па тапаніміцы роднага краю. Глыбока даследаваў жыццё і творчасць Ф. Багушэвіча. Ён выдаў 8 кніжак і 2 альбомы пра Ф. Багушэвіча, Ядвігіна Ш, В. Дуніна – Марцінкевіча, укладальнік 2-х зборнікаў твораў Ф. Багушэвіча, аўтар навучальных дыяфільмаў пра Дуніна – Марцінкевіча, Багушэвіча, Каліноўскага. Сябар Саюза пісьменнікаў.

Цешыцца, ніяк нарадавацца не можа ён унучыкам Сержыкам. Як ні сустрэнемся, не праміне, каб не ўспомніць што-небудзь пра свайго пестуна – любімчыка. Ды чаму не радавацца. Дзесяцігадовы хлопчык, здаецца, трывала шыбае па дзедавай пісьменніцкай пуцявіне. Друкаваўся ў газетах "Раніца", "Сям'я", "Наша слова", у "Вожыку". Гэтым летам чарговы раз за шчыраванне ў творчым конкурсе атрымаў пуцёўку ў Балгарыю на адпачынак, куды ездзіў з такімі ж шчыроўцамі як сам.

"Спадар Уладзя" – ласкава клічуць яго ў Таварыстве беларускай мовы імя Ф. Скарыны, адным з заснавальнікаў якога ён лічыцца, з'яўляецца актыўным яго сябрам. Ён сябар рэдкалегіі газеты ТБМ "Наша слова", часопіса "Роднае слова". Шмат піша да іх і ў іншыя прагрэсіўныя перыядычныя выданні краіны.

Дождж жывіць зямельку, а ўспаміны людзей поўняць нашу спадчыну, пры вытоках якой стаіць сапраўдны волат сучаснага беларускга Адраджэння Уладзімір Содаль.

Мікола Лавіцкі.

485-я ўгодкі беларускага друку і 480-я ўгодкі друку на беларускай зямлі

Доктар Францішак Скарына нарадзіўся пры канцы 15-га стагоддзя ў Полацку. Ён тыповы прадстаўнік эпохі адраджэння. Ягоная дзейнасць гэта вынік таго грамадскага і культурнага развіцця, да якога паднялася ў пачатку 16-га стагоддзя Заходняя Еўропа, а з ёю і Беларусь - Вялікае Княства Літоўскае.

Адным з найбольшых дасягненняў гэтай эпохі было вынаходства друкарства, запачаткаванага ў палове 15-га стагоддзя ў Нямеччыне, стуль яно пашырылася на ўсю Заходнюю Еўропу. 6-га жніўня 1517 г. др. Францішак Скарына надрукаваў у Празе Чэшскай першую на беларускай мове кнігу ПСАЛТЫР і гэтым даў пачатак беларускаму друку.

Развіццё культуры ў Беларусі – тады Вялікім Княстве Літоўскім – было падобнае развіццю культуры ў Заходняй Еўропе. Тады беларуская культура была вышэйшаю за маскоўскую. Беларуская мова была дзяржаўнай, урадавай, дзелавой мовай Вялікага Княства Літоўскага. Жамойць – 6-я частка Вялікага Княства – сваёй пісьменнасці зусім не мела. Беларуская мова была мовай князёў, магнатаў і ўсіх вярхоў грамадства. Як і ўва ўсёй Еўропе Вялікае Княства Літоўскае – Беларусь – была феадальнай дзяржавай з прывілеямі магнатаў і шляхты. Вялікія багатыя гарады былі эканамічнымі і культурнымі цэнтрамі і атрымоўвалі ад Вялікага Князя самаўрад – магдэбургскае права. Полацк быў эканамічным і культурным цэнтрам і побач Вільні меў Магдэбургскае права – самаўрад. Таму не дзіва, што ў канцы 15 стагоддзя беларуская зямля, а менавіта ПОЛАЦК даў свету такога генія, як Францішак Скарына.

450-я ўгодкі Беларускага друку адзначалі мы ўрачыста ў Канадзе ў 1967 годзе. 10-я сустрэча беларусаў Паўночнай Амерыкі, што адбылася у верасні 1972 года ў Таронта ў Канадзе, была прысвечана 90-м угодкам Янкі Купалы і Якуба Коласа ды 450-м угодкам друку на беларускай зямлі.

Раіса Жук-Грышкевіч.

450-ГОДДЗЕ ДРУКУ НА БЕЛАРУСКАЙ ЗЯМЛІ

Даклад Вітаўта Тумаша з Нью-Ёрка (1972 год)

"Малая падарожная кніжка" выйшла з друку ў 1522 годзе ў Вільні. Гэтая першая надрукаваная Скарынам у Вільні кніга малая толькі сваім "падарожным" кішанёвым, у дванацатку, фарматам, але не лікам бачынаў, якіх у ёй 870. У ёй памешчаны Псалтыр, праваслаўныя рэлігійныя чытанні, малітвы, спевы, святцы ды важнейшыя каляндарна-астранамічныя патрэбныя падарожным, даведкі. Выданне гэта арыгінальнае, укладу і рэдакцыі самога выдаўца. Як і ўсе іншыя выданні доктара Скарыны, прызначалася яно не для царквы, не для святарства, але для людзей "паспалітых" свецкіх, для народу."

"... Пры асэнсаванні гістарычнага значэння першай віленскай друкарні трэба не забывацца, што была яна першай не толькі на землях Беларусі, не толькі на тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага, але і на прасторы ўсяе Усходняе Еўропы. Дык, дзякуючы доктару Скарыну, у галіне друкарства беларускі народ быў першым сярод усіх народаў гэтага абшару.

Важна не забывацца тут тое, што калі друк на еўрапейскім усходзе пачаўся найперш на беларускай зямлі, дык быў гэта не нейкі выпадак, ці капрыз гісторыі. Гэта была падзея гістарычна абумоўленая, папярэднім культурна-тэхнічным развіццём краю падрыхтаваная. Яна толькі праява вядучай тады на ўсходзе Еўропы культурна-цывілізацыйнае ролі беларускага народа.

"Малая падарожная кніжка" -- гэта адзіны цяпер сведка той важнай культурнай падзеі, да якой 450 гадоў таму дайшло ў Вільні ў доме найстаршага бурмістра места Якуба Бабіча.

Друк на беларускай зямлі зарадзіўся не ў нейкім правінцыйным асяродку, але, гістарычна зусім заканамерна, у дзяржаўна-палітычным і культурным цэнтры краю, у тагачаснай сталіцы Беларусі і ўсяго Вялікага Княства Літоўскага, у Вільні. Дзеля гэтага сёлетнія скарынінскія ўгодкі не толькі прыгадваюць важнасць падзеі гісторыі культуры беларускага народа. Маюць яны і яскрвавую палітычную вымову. Угодкі звяртаюць увагу, нашую і свету, на тую анамалію, што места-калыска друку беларускай зямлі Вільня, дзяржаўны, гаспадарчы і культурна-духовы цэнтр Беларусі на працягу больш паўтысячы гадоў, сёння, за ўсю сваю гісторыю ўпершыню, фармальна адрэзаны ад беларускай нацыянальнай тэрыторыі савецкай "дзяржаўнай" мяжой.

Нацыянальна якая ды чыя была Вільня ў пару, калі там паўставала першая друкарня, друкарня доктара Скарыны, сведчыць яскрава тое, што з усіх 21 хрысціянскіх святыняў места таго часу, 14 было праваслаўных і толькі 7 каталіцкіх. З каталіцкіх-жа дзве, Святой Ганны і Святога Мікалая, збудаваныя нямецкаю калоніяй Вільні, абслугоўвалі рэлігійныя патрэбы нямецкіх рамеснікаў і купцоў, былі нямецкімі. Катэдра-ж і чатыры касцёлы іншыя служылі таму беларускму баярству і мяшчанству, што ўжо былі каталіцкай веры, невялікаму тады яшчэ лікам мяшчанству польскаму ды жыхарам розных іншых дробных нацыянальнасцяў.

У праваслаўнай сваёй бальшыні сталічнай Вільні знайходзілася тады і сядзіба літоўскага праваслаўнага мітрапаліта.

Усё справаводства ў месце – дзяржаўна-урадавае, самаўрадавае, юрыдычна-судовае, царкоўнае, гандлёва-камерцыйнае, прыватнае вялося тады ў Вільні, як ўва ўсім Вялікім Княстве, толькі па-беларуску. Нават і каталіцкія біскупы Вільні свае граматы пісалі тады калі не палацінску, дык кірыліцай па-беларуску.

...Для адміністрацыйнага ды юрыдычна-судовага парадкавання жыцця места выбіраліся бурмістры і лаўнікі. Найстаршым бурмістрам Вільні ў часы дзейнасці Скарынавай друкарні быў праваслаўны па веры купец Якуб Бабіч. Ён маральна і матэрыяльна падтрымліваў Скарыну ў ягоных захадах у справе друку праваслаўных кнігаў ды для гэтага ў сваім доме адвёў для Скарыны месца пад друкарню.

Важная справа абароны места Вільні ў часы Скарыны была ў дазнаных руках вялікага гетмана літоўскага, слаўнага пагромцы Масквы пад Воршай князя Канстанціна Астрожскага, тагачаснага віленскага кашталяна. Князь Астрожскі, праваслаўны па веры сам, быў асабліва шчодрым апекуном праваслаўнай веры і царквы. У самой Вільні ён сваім коштам, аднаўляў і будаваў праваслаўныя цэрквы.

З прыведзеных вышэй фактаў і лікаў відаць ясна, жыхарства Вільні ў часы Скарыны ў дзвюх трэцях па веры было праваслаўным, па нацыянальнасьці-ж у вялікай бальшыні беларускім. Дык усе гутаркі савецкіх казённых гісторыкаў аб тым, што калі доктар Скарына друкаваў свае кнігі ў Вільні, дык друкаваў на чужой сабе, на жамойцка-летувіскай зямлі – фальшаванне гістарычнай праўды. Вільня была тады местам беларускім, праваслаўным, Скарына дзеіў у сваім нацыянальным асяроддзі, калі друкаваў для таго народа, з якога сам паходзіў, сярод якога жыў.

Міжваенныя перапісы ў больш як 200-тысячнай Вільні не рэгістравалі і 2000 (дзвюх тысяч) жыхароў летувіскай нацыянальнасці, або яна не складала і 1% усяго жыхарства. Ніякага летувіскага жыхарства не было і на колькі дзясяткаў кіламетраў навакола Вільні. Ведалі гэта дасканала і тагачасныя валадары савецкай імперыі, калі перадавалі Вільню тым на яе прэтэндэнтам, што ніякіх аб'ектыўных падставаў на места не мелі.

"Малая падарожная кніжка" ёсць першым беларускім малітоўнікам, значыць сёлета - 480-я ўгодкі беларускага малітоўніка.

Першая друкаваная кніга на беларускай мове

Пачаткам беларускага кнігадрукавання лічыцца 6 жніўня1517 г., калі ў Празе Ф. Скарына выдаў свой пераклад вядомага выдання "Песни царя Давыда, еже словуть Псалтыр". Гэта -- збор гімнаў рэлігійна-лірычнага зместу. Усходнеславянскія народы выкарыстоўвалі "Псалтыр" як кнігу для навучання грамаце. Таму Ф. Скарына так высока ацэньваў "Псалтыр": "Детем малым початок всякое доброе наукы, дорослым помножение в науце, мужем моцное утверьжение". Ён змяшчае 150 т. зв. Давыдавых псалмоў - твораў іудзейскай і хрысціянскай царкоўнай лірыкі. На тытуле кнігі, што выдаў Ф. Скарына, гравюра на дрэве "Цар Давыд". На адвароце тытула – гравюра "Генеалагічнае дрэва Ісуса". У прадмове Ф. Скарына знаёміць чытачоў з выданнем. Навучальны характар "Псалтыра" Ф. Скарына падкрэслівае і ў прадмове да ўсёй Бібліі: "Хощеши ли умети граматику или, по-рускы говорячи, грамоту, еже добре чести и мовить учить, знайдеши в зуполной Библии, Псалтыру, чти ее". Ён падае на палях т. зв. глосы тлумачэнні паасобных царкоўнаславянскіх слоў, незразумелых простым, малаадукаваным людзям. "Псалтыр" Ф. Скарыны стаў вядомы ў 1776 г., калі пецярбургскі кнігагандляр І. Вогак набыў канвалют, у якім было 6 пражскіх выданняў Ф. Скарыны і ўрывак з "Псалтыра". Звесткі пра гэта ўвёў у навуковы ўжытак у тым самым годзе Л.І. Бакмейсцер. Новае адкрыццё "Псалтыра" Ф. Скарыны адбылося ў 1860-ыя гг., калі А. І. Хлудаў набыў на Ніжагародскім кірмашы добра захаваны экземпляр, які А. Я. Віктараў у 1867 годзе ўвёў у навуковы ўжытак. Цяпер гэты экземпляр знаходзіцца ў Гістарычным музеі ў Маскве. Другі экземпляр "Псалтыра" Ф. Скарыны зберагаецца ў Расійскай публічнай бібліятэцы ў Санкт-Пецярбургу, у былой Шчадрынцы.

Я. Старэча.

Да дня беларускага пісьменства і друку ў Лідзе

Да дня беларускага пісьменства і друку ў Лідскім гістарычна мастацкім музеі адкрылася выстава **"Лідскія навучальні"**.

На выставе пададзена развіццё адукацыі ў горадзе Лідзе ад 1590 года, калі ў прывілеі на Магдэбургскае права кароль і Вялікі князь Жыгімонт III не забыўся ўказаць: ***"Жадаем таксама, каб шляхта, баяры, людзі служылыя любога стану, ..., як і грамадзяне лідскія... за свой кошт пабудавалі... хрысціянскую школу".*** Старастастам лідскім на той час быў Ян Станіслававіч Абрамовіч (? - 1602). Трэба меркаваць, што школа была пабудаваная.

Загадчык аддзела адукацыі У. Русак і загадчык аддзела культуры У. Самсонаў з заслужанымі настаўнікамі Ліды на адкрыцці выставы адкрыцці выставы.

Значнае месца ў сістэме адукацыі Ліды займаў Піярскі калегіюм (1759-1834). На выставе пададзена інфармацыя пра Лідскую павятовую навучальню (1871-1915), Лідскую прыватную жаночую навучальню (гімназію) (1901-1918), Чатырохкласную гарадскую навучальню (1903-1915), Лідскі ешыбот (засн. у 1905 г.), Лідскую мужчынскую гімназію (1913-1917), пра навучальныя ўстановы, якія дзейнічалі ў Лідзе пры Польшчы, а таксама разгорнуты стэнды ўсіх сямнаццаці лідскіх школаў. На жаль толькі стэнд 15-й школы аформлены на беларускай мове.

Дырэктар і настаўнікі 1-й школы на выставе

Сярод старых падручнікаў у экспазіцыі выставы таксама толькі адзін на беларускай мове. Гэта "Першая навука закону божага з беларуска-славянскім букваром. Пасобнік для беларускай школы і сям'і", выдадзены ў Варшаве ў 1936 годзе.

Нажаль выстава не ахапіла сярэднія спецыяльныя ўстановы Ліды, але гэты аб'ём працы, як запэўнілі супрацоўнікі музея, мяркуецца падняць да наступнага навучальнага года.

Яраслаў Грынкевіч.

У экспазіцыі выставы сапраўдны штандар Дзяржаўнай гімназіі імя гетмана Караля Хадкевіча ў Лідзе, якая працавала ў 1921-39 гадах.

Бітва пад Оршай 8 верасня1514 года ў "Кроніцы" М. Стрыйкоўскага

8 верасня - Дзень беларускай вайсковай славы. У гэты дзень у 1514 годзе ля Оршы 30-тысячнае беларускае войска пад камандаваннем гетмана найвышэйшага Беларуска-Літоўскай дзяржавы князя Канстанціна Іванавіча Астрожскага разграміла 80-тысячную армію Маскоўскага вялікага княства пад камандаваннем галоўных ваяводаў баярына князя Міхаіла Іванавіча Булгакава - Голіцы (продка князёў Галіцыных).

Аршанская бітва 8 верасня 1514 года была адной з буйнейшых бітваў на тэрыторыі Еўропы ў пачатку XVI стагоддзя. Яе адлюстравалі ўсе тагачасныя, у тым ліку і расійскія, летапісы і хронікі. Адным з першых даў апісанне Аршанскай бітвы вядомы польскі гісторык і паэт Мацей Стрыйкоўскі (1547-1590), які ў 1563 г. пераехаў у Вялікае княства Літоўскае і служыў тут у войску на маскоўскай мяжы, удзельнічаў у ваенных дзеяннях у Беларусі падчас Лівонскай вайны. М. Стрыйкоўскі з 1579 г. стаўся духоўнай асобай і знаходзіўся на пасадзе жамойцкага каноніка.

Адначасова з вайсковай і духоўнай службай М. Стрыйкоўскі пісаў гістарычныя творы, а паколькі ён быў паэтам, то рабіў гэта ў вершаваным выкладанні. Пісаў ён на польскай мове, але часам устаўляў беларускія словы, калі перадаваў звароты на полі бою да беларускіх рыцараў ці выступы асобных гістарычных персанажаў.

Менавіта Мацей Стрыйкоўскі і даў сучаснікам і нашчадкам апісанне Аршанскай бітвы ў празаічнай і часткова вершаванай форме ў сваёй галоўнай гістарычнай працы - "Кроніцы польскай, літоўскай, жамойцкай і ўсёй Русі", першай друкаванай гісторыі Вялікага княства Літоўскага, выдадзенай ў Каралявіцы (Кёнігсбергу) на польскай мове ў 1582 годзе. Напісаная М. Стрыйкоўскім "Кроніка" была ў 70-я гады XVI ст. Перакладзена на беларускую мову яна была ў канцы XVI - пачатку XVII ст. Карыстаўся М. Стрыйкоўскі рознымі крыніцамі, у тым ліку летапісамі, частка якіх не захавалася да нашага часу. Так, у 1576-1578 гадах гісторык знаходзіўся пры двары слуцкіх князёў Алелькавічаў у іх рэзідэнцыях у Слуцку і Капылі і азнаёміўся з бібліятэкай і архівам слуцкіх князёў, у тым ліку з летапісамі, якія да нашага часу не зберагліся. Такая папярэдняя праца шмат у чым дапамагла яму напісаць "Кроніку".

У II томе "Кронікі" М. Стрыйкоўскага распавядаецца пра Аршанскую бітву 1514 года (кніга 24-я "Хронікі"). Гэтая падзея апісана аўтарам на сямі старонках пад загалоўкам "Аб слаўнай перамозе над 80 тысячамі войскаў маскоўскіх пад Оршай..."

Мацей Стрыйкоўскі паведамляе, што вялікі князь маскоўскі Васіль Іванавіч, даведаўшыся, што ў караля Жыгімонта ў Барысаве мала войска, вырашыў уварвацца ў Беларусь, нанесці паразу войску Беларуска-Літоўскай дзяржавы і рэшткі яго ўзяць у полон і прыгнаць у Маскву. Насустрач маскоўскаму войску выступіла 30-тысячнае беларускае войска, у складзе якога было 4 тысячы польскіх вершнікаў. Галоўнакамандуючым быў гетман Канстанцін Іванавіч Астрожскі. Асобныя аддзелы войска ўзначальвалі Юры Радзівіл і Іван Сапега. Польскімі аддзеламі камандаваў Ян Свярчоўскі, а сваімі ўласнымі аддзеламі Тэпчынскі, Пілецкі, Кміта і іншыя.

І. Чаляднік выбраў для бітвы вялікае поле на левым беразе Дняпра, паміж Оршай і Дуброўнай ля ракі Крапіўны. К. Астрожскі таксама вырашыў даць бой на гэтым полі. 7 верасня і ў ноч на 8 верасня ён пераправіў сваё войска з правага берага Дняпра на левы бераг, конніцу ўброд, а пяхоту і гарматы па двух пантонных мастах ноччу: каб колы гарматаў не грымелі па дошках на мосце (з бочак), дошкі былі засланы чаротам.

Раніцай 8 верасня 1514 г. абодва войскі зышталіся на полі бою. Пад гукі труб і бубнаў маскоўскае войска пачало наступ. Аднак беларускае войска на чале з Канстанцінам Астрожскім адбіла першы націск, і маскоўскія ваяры адступілі. Чаляднін адправіў у бой новыя сілы. У гэты момант Канстанцін Астрожскі, якому было тады 54 гады, звярнуўся да сваіх рыцараў з прамовай: *"Гэй, дзеці! От наша перамога і трыумф гатовыя. Ужо непрыяцель мдлеет, таму мілыя браты, адноўце звыклую мужнасць у шчаслівай хвілі. Цяпер будзьце мужамі... Сам Бог стаіт на нашай старане... Ну ж цяпер усе за мной смела паступайце. А ў мужнасці слаўных айцоў сынамі чуйцеся, я сам перад вамі сваю галаву стаўлю, і ў першым з непрыяцеляў шаблю акрываўлю".*

Пачалася жорсткая бітва. Атаку пачаў полк правай рукі маскоўскага войска на чале з М. Булгакавым - Голіцам. Конніца К. Астрожскага контратакавала. Урэшце конніца Булгакава была разбіта і пачала адступаць.

Потым І. Чаляднін павёў свае палкі ў атаку. А Канстанцін Астрожскі падрыхтаваў неспадзяванку. Рап-там ён загадаў сваім коннікам адступаць. Упэўнены ў блізкай перамозе, маючы перавагу ў воінах, Чаляднін кінуў у рашучую атаку ўсе свае сілы. Здавалася, што маскоўская конніца перамагае. Але ў гэты момант, непадалёк ад лесу (ужо ля самага берага Дняпра), конніца Астрожскага нечакана для ворагаў падзялілася на дзве часткі, якія зманеўравалі ў супрацьлеглыя бакі. Уся бязладная маса маскоўскіх воінаў апынулася перад пяхотай і гарматамі, якія ўжо былі падрыхтаваныя да поўнага залпу. Пачаўся расстрэл маскоў-скай конніцы. Стралялі і па пярэдніх, і па задніх шэрагах. Гэта выклікала паніку. Уцякалі ўжо войскі абодвух флангаў маскоўскай арміі. Адны - у лясы, другія - у балоты. Цяжка параненыя маскоўцы крычалі пераможцам: "Дабі", лёгка параненыя: "Только не сечи голову". Шмат уцекачоў было забіта пад час пагоні, частка ўцекачоў патанула ў Крапіўне і Дняпры. Толькі ноч уратавала частку маскоўцаў. М. Стрыйкоўскі, са спасылкай на маскоўскіх палонных, паведамляе, што ў бітве загінула 40 тысячаў маскоўскіх воінаў. Войска К. Астрожскага, паводле М. Стрыйкоўскага, страціла болей за 400 чалавек, але было шмат параненых. Аўтар "Хронікі" пералічвае ўсіх маскоўскіх ваяводаў па чале з І. Чаляднінам і М. Булгакавым - Голіцам, якія трапілі ў палон. Было ўзята ў палон 2 тысячы камандзіраў аддзелаў і дзяцей баярскіх (група феадалаў з нязначна большымі правамі, чым дваране). Палонных у знак перамогі рассылалі на імператарскі і каралеўскія двары Еўропы.

Даведаўшыся аб такой жорсткай паразе, маскоўскі вялікі князь Васіль Іванавіч уцёк са Смаленска ў Маскву.

Пасля перамогі пад Оршай кароль і вялікі князь Жыгімонт Казіміравіч распусціў войска і арганізаваў трыумф князю К. Астрожскаму ў Вільні.

А. Грыцкевіч,
доктар гістарычных навук, прафесар.

"ВОЛЬНАЕ ВОГНІШЧА" - 2002

Распаланіўшыся з паўгадавой няпэўнасці, рэанімавалася, праз годны чын, Бабруйская суполка Таварыства. Актыўныя сябры суполкі зарганізаваліся дзеля таго, каб правесці чарговы, 5-ты па ліку, фэст беларускай бардаўскай песні і паэзіі "Вольнае вогнішча".

Было праведзена належнае інфармаванне, праз газету "Вячэрні Бабруйск" і раённае радыё (рэд. У. Рудзінскі) і праз прыватныя запрашэнні.

І вось - 17 жніўня, на дакаралі сябе, што "адважыліся" толькі на сала ды бульбачку, не прыхапіўшы "шуфляднага" верша.

А яшчэ - госцем сёлетняга "Вольнага вогнішча" быў сам Андрэй Мельнікаў. І тут ужо няхай шкадуюць тыя бабруйчане, хто знайшоў прычыну, каб не трапіць у лік непашкадаваўшых...

Прызнаюся, што пэўныя ваганні ў нас, арганізатараў выклікала ці-то інэртнасць, ці-то сціпласць творчых людзей у Бабруйску. Хтосьці піша вершы выключна ў асабісты дзённік, хтосьці выключна для самавітага друку ці для высокіх сцэн, а хтосьці закрыўдаваў на тое, што не зазнаў на мінулых фэстах адпаведнага прызнання. Асэнсаваўшы такога вось кшталту спецыфіку паэтычнай грамады, было вырашана трансфармаваць форму правядзення фэсту у творчае спатканне, без вызначэння пераможцаў.

Узбярэжжы Бярэзіны, творчае спатканне "Вольнае вогнішча" сабрала вакол сайго агменю тры дзесяткі чалавек...! Яны не пашкадавалі. Было ўсё! І скварачкі, і печаная бульбачка, і вершаваная "смажаніна", і кранальная паэзія. А падвойная паэтычная і музычная моц бардаў Святланы Чарненкі і Рыгора Спасюка гэта сапраўдны запас натхнёнасці на жыццёвыя будні. Свой прыз кожны творца вызначаў сам, дастаючы патрапленьі лот з куфэрачка. Прызамі гэтым разам былі запісы з серыі "Беларускі кнігазбор", томікі Коласа, Геніюш, Буракіна, Караткевіча. Пакрыўджаных не было, а гледачы аж

Пятае творчае спатканне з беларускай бардаўскай песняй і паэзіяй у Бабруйску "Вольнае вогнішча" мела яшчэ і тую адметнасць, што было прысвечана 120-гадоваму юбілею вялікіх Купалы і Коласа.

Шчыры дзякуй бабруйскім сябрам БСДП (НГ) за фінансавую падтрымку. "Восьмага вогнішча" 2002 г.

Старшыня Бабруйскай суполкі ТБМ імя Ф. Скарыны Віктар Маліноўскі.

Новы Час
№ 1(1) ШТОТЫДНЁВАЯ ГАЗЕТА · 28 ЖНІЎНЯ 2002 ГОДА
Пазіцыя НЧ
Сукупна зробім болей і лепш
Ад званка да званка

29 жніўня ў сядзібе ТБМ на Румянцава, 13 адбылася прэзентацыя першага нумара газеты менскай гарадской арганізацыі ТБМ "Новы час". Галоўны рэдактар - Алена Анісім. Наклад 1000 асобнікаў. Фармат А-3. 16 старонак. Мова беларуская. Пасведчанне аб рэгістрацыі № 1798 ад 23 сакавіка 2002 года. На адну беларускамоўную сталагазету болей. У добры шлях, "Новы час"!

Рэдактар Станіслаў Суднік

Заснавальнік:
ТБМ імя Францішка Скарыны.
Пасведчанне аб рэгістрацыі:
№ 83 ад 28 чэрвеня 1996 г.
Адрас рэдакцыі:
220005, г. Менск, вул. Румянцава, 13.
Адрас для паштовых адпраўленняў:
231300, г. Ліда-2, п/с 7.
E-mail: ns@lida1.lingvo.grodno.by
http://tbm.org.by/ns/

Рэдакцыйная калегія:
Алена Анісім, Вадзім Болбас, Міхась Булавацкі, Людміла Дзіцэвіч, Ірына Марачкіна, Леакадзія Мілаш, Язэп Палубятка, Алесь Петрашкевіч, Людміла Піскун, Уладзімір Содаль, Станіслаў Суднік, Павел Сцяцко, Алег Трусаў.

Аўтары цалкам адказныя за падбор і дакладнасць прыведзеной інфармацыі

Газета надрукавана ў Лідскай друкарні.
231300, г.Ліда, вул. Ленінская, 23.
Газета падпісана да друку 2. 09. 2002 г.
Наклад 2450 асобнікаў. Замова № 1725.
Падпісны індэкс: 63865.
Кошт падпіскі: 1 мес.- 489 руб., 3 мес.- 1467 руб.
Кошт у розніцу: 120 руб.